

Ioana Em. Petrescu. Nivelurile unei cariere refuzate

Daniela PETROȘEL

Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava, România

daniela.petroșel@gmail.com

Abstract: The paper is rather an essayistic reading of Ioana Em. Petrescu's immersing perspectives on literary criticism, as they are reflected in her *Jurnal*. All her major critical works sum up different ontological models, closely connected with her psychological states and with her distinctive ways of understanding the role of literary criticism.

Keywords: *Ioana Em. Petrescu, Jurnal, career, literary criticism.*

Dacă ar fi să ne jucăm cu structurile lingvistice și să observăm puțin modul în care acestea surprind, în orice limbă, realități mult mai profunde, am vedea că, în limba română, formularea *femeie de carieră* – văduvită de corespondentul *bărbat de carieră* – este, într-un fel, oximoronică. Formularea, fundamentată pe o perspectivă exterioară a cuantificării succesului profesional, pune într-o relație posibil antitetice – sau salutar complementară, pentru optimiști – atributele asociate feminității, eventual maternității, cu ideea de activitate profesională reușită. De fapt, în această sintagmă, nu cuvântul *femeie* e problema, ci *carieră*. El vine cu povara cronologiei seci, cu semnele periodizărilor distincte, cu lungă listă a realizărilor remarcabile. Dar îi scapă tocmai esențialul; îi scapă liniile de forță ce alimentează etapele carierei, întreaga hartă a sentimentelor (entuziasm, frustrare, nemulțumire, curaj, înfrângere, bucurie, încâpățănare etc.) ce susține eșafodajul numit carieră. Ce se vede dintr-o carieră: profesionalismul, onestitatea, valoarea profesională și umană. Mai multe sunt, de fapt, lucrurile care nu se văd, care se consumă în tăcere și în renunțări, în ezitări și în neliniști. Cariera e costumul *office*, forma bine cizelată cu care se iese în lume. Dar în chiar actul cizelării, reziduurile date deoparte, lăsate, eventual, acasă, sunt la fel de importante. Cariera nu este pentru nehotărâți, ea este drum, dar și șlefuire a unui destin. În spatele carierei este omul ce (se) sacrifică, ce face alegeri și-și asumă opțiunile.

A apropria opera Ioanei Em. Petrescu de sensurile actualizate ale termenului *carieră* poate părea o lectură vulgarizatoare. Dar ea este criticul literar despre care se poate afirma, fără niciun dubiu, că a lăsat în urmă o carieră. Cărțile ei, atât de diferite prin problematica abordată și prin perspectivele investigative propuse, continuă să intre în bibliografiile esențiale: *Ion Budai Deleanu și eposul comic* (Editura

Dacia, 1974), *Eminescu. Modele cosmologice și viziune poetică/Eminescu – poet tragic* (Editura Minerva, 1978/Editura Junimea, 1994), *Configurații* (Editura Dacia, 1981) sau *Ion Barbu și poetica postmodernismului* (Editura Cartea Românească, 1993). Din multe – și, evident, personale – puncte de vedere, activitatea critică a Ioanei Em. Petrescu ilustrează un ideal: nu publică foarte mult, dar fiecare studiu generează o mutație, atât în ceea ce privește autorul abordat – există un Eminescu înainte de studiul Ioanei Em. Petrescu și un alt Eminescu, redat, într-un fel, lui însuși, după apariția acestui volum –, cât și prin pluralitatea instrumentarului critic. Neașezarea autoarei într-o singură epocă istorică sau paradigmă estetică e poate semnul curiozității funciare a criticului literar – cea de dinaintea hiperspecializării –, pe care toate formele literaturii îl bucură și pe toate le-ar asuma într-o carte. Un critic ce lasă literatura să vină spre el, nu pleacă el/ea în narcisiste expediții de cucerire de noi teritorii literare.

Dar *a lăsa în urmă o carieră* înseamnă a renunța la o seacă, în cele din urmă, enumerare de titluri și ani. Înseamnă și a intra dincolo de exterioritatea solară a acestor date, în căutarea pulsațiilor interioare și a tensiunilor ce au dus la apariția acestor cărți, căci, cum spune autoarea „Am învățat că totul se autoconstruiește în adâncuri și că e inutil să forțezi porțile nopții înainte de amurg”. De aceea, *Jurnalul* Ioanei Em. Petrescu poate fi un prilej de a intra în atelierile ce fac posibilă cariera, în locurile tainice în care omul rămâne singur cu el însuși, după ce luminile, de pe scena unde și-a primit aplauzele, s-au stins și el își măsoară, cu luciditate, adevăratul succes. Înseamnă, în cele din urmă, a lectura *Jurnalul* în căutarea întunericului ființial ce face posibilă lumina cărților, în căutarea suferinței și a disperării din care se hrănește atât literatura, cât și – în mai rare cazuri, ce-i drept – critica. Poate părea o abordare forțată, dar, pentru a fi relevant în sensul acesta, al identificării ideii de carieră, jurnalul ar trebui lecturat invers, de la final spre început, cu un accent în plus pe această parte finală. Nu e un exercițiu gratuit, cu atât mai puțin teribilist, e doar o manieră adecvată de a pleca de la momentul maxim al carierei, când autoarea e un nume recunoscut al criticii și istoriei literare românești, de la ultima notație, din 17 iunie 1990. Iar din acest punct al unui posibil deznodământ să deplem vârstele devenirii profesionale, așa cum apar ele, timid, notate în jurnal.

Formă de *exorcizare prin clarificare și pavăză a decenței*, jurnalul ei sintetizează atelierile criticii, dar și ale vieții. Deși mă întreb dacă viața se trăiește și în altă parte decât în atelier. Cel puțin în cazul acestei scriitoare, momentele de recunoaștere a succesului sunt prilej de accentuată neîncredere în propriile texte: „După ce mi-a apărut cartea, primită cu surle și trâmbițe, am început să regret că nu mă înjură nimeni”. Nu e doar poză declarativă, e nevoia firească de coagulare a rezistenței în/de sine. A trimite o carte în lume și a-i vedea aventura receptării este un mod primordial de a comunica cu ceilalți, de a avea, pentru moment, „senzația de miracol a întâlnirii în idee, prin magia limbajului”. Dar această primă reacție, a convertirii celorlalți la ideile tale, este pândită de riscul disipării eului critic. Când toate ideile critice curg și îi inundă pe ceilalți, riscurile nu vizează doar unifomizarea, ci și relevanța și originalitatea. Neînțelegerea și rezistența celorlalți trebuie să fie reacția

secundă, necesară pentru ca apele criticii să revină la matcă, întremând autorul.

O notă de jurnal, 20.IX.1980, surprinde complicata relație a autoarei cu cărțile ei, fiecare rezumând o vârstă, un model, poate, ontologic. E o sinteză de moduri și stări critice, de registre literare și existențiale, un autoportret într-o oglindă posibil eminesciană. Studiul despre Budai Deleanu ține de entuziasmul unui început de destin amânat destul de mult: „*Eposul comic* a fost deci o temă providențială pentru o formula critică detașată, ironic-jucăușă, evitând o implicare dramatică și dându-mi, dimpotrivă, senzația unei participări ludice la universul în care aspiram să intru – cel al literaturii – fără a-mi pierde totuși lumea mea”. Criticul e un cuceritor prin simpla bucurie a căutării, căci „tainele mi s-au supus firesc, rotund”. Intră în lumea textului ca acasă, toate i se arată de parcă o așteptau de mult. Este, într-un fel, iluzia criticului debutant că încă mai controlează jocul cu literatura, că fiecare locuiește într-o cetate diferită și, din când în când, oștile criticului și ale textului se confruntă în câmp deschis. Nu contează a cui este victoria, primează spectacularul luptei și frumusețea strategiilor critice.

Însă candida defilare de forțe se transformă într-o luptă pe viață și pe moarte, ce cere sacrificii și vărsare de sânge: „Dar *Eminescu* n-a mai fost un joc – decât poate un joc cu moartea, travestit, ascuns. O carte salvatoare? Devoratoare? Oricum, pentru mine, o carte *fundamentală* (nu e vorba de valoare cărții, ci de cantitatea de existență – eu pot zice: cantitatea de sânge și piele – investită în ea)”. Scrisă parțial în spital, în timpul unui dureros și inefficient tratament, cartea rupe din ființa criticului, ajutând, în același timp, la întregirea lui: „În cartea asta – pe care am vrut-o sobră, decentă și intelectuală – fiecare «concept» (o, cât de demnele mele modele cosmologice!) e un urlat depășit”. Existența criticului se desfășoară între *concept* și *urlat*, între ele încapă multă viață, dar și mai multă literatură. E loc și pentru amânări izvorâte din spaima angajării pe termen lung, dar și pentru virtuțile terapeutice ale criticii: de a acoperi rănilor, de a amăgi mintea, orientând-o dinspre suferință spre literatură, de a transcende biologicul și psihologicul spre jocurile rafinate ale intelectului. Autoarea intuiește destul de devreme acest crunt adevăr, căci, în 1964, notează: „Eu nu pot transcrie decât spaimă sau speculații”, cu o posibilă traducere, jurnal sau studii de critică.

Într-un sens foarte propriu, cărțile Ioanei Em. Petrescu s-au scris cu sânge și jupuirii succesive; cu cât mai sobre studiile, cu atât mai torturat autorul: „Cartea asta – studiul despre *Eminescu s.n.* – m-a torturat ca pe un tâlhar condamnat la cruce...” Pentru moment, cărțile anulează imediatul, punând între paranteze viața criticului. Dar, odată paranteza cărții închisă, deznădejdea revine în forță și proaspătă. Odrasle ce se hrănesc din disperarea părintelui, cărțile ies în lume – frumoase și adevărate – fără semnele vizibile ale traumelor familiale.

Poate tot aici, pe acest palier al ființei, dar într-o cheie mai puțin tragică, s-ar putea include și cartea despre Ion Barbu, descrisă de autoare astfel: „Din perspectiva mea – a efortului învins – lucrul cel mai bun *din tot ce am scris* este *Ion Barbu*.” Din nou, nu ierarhia contează, ci principiile ce o alimentează. Principii ce nu aduc în prim plan rezultatul, ci procesul, valorizând metamorfozele identității criticului.

Iar un al treilea posibil model ar fi de regăsit în volumul *Configurații*, volum scris fără exaltare și fără iluzii, o dulce odihnă. Carte de clarificare, ce nu angajează ființa, ce întoarce actul critic într-o exterioritate științifică stenică. E un refugiu în metalimbaj, „(unde «meta» = haină decentă, impersonală, sub care se poate ascunde omul)”. Câte studii de critică, atâtea forme de camuflare și tot atâtea declarații de decență. O decență ce devine forma acceptabilă critic a disperării.

Dar Ioana Em. Petrescu lasă în urmă o carieră și pentru că ea nu este interesată, de fapt, să facă o carieră. Departate de toate preocupările ei acest spectacol social al carierei, această iluzorie confirmare a valorii. Cariera nu se construiește doar prin merite profesionale, ci și prin abilități sociale. Or, Ioana Em. Petrescu, așa cum o arată jurnalul, nu are și nu prețuiește capacitatea de a-și construi și gestiona o imagine social tare. Discretă, rezervată, interiorizată, este exasperată de grotescul falsității sociale, asumându-și limitarea: „Nu sunt un om de societate nu pentru că nu vreau, ci pentru că nu pot fi, inhibată pe jumătate de teamă, pe jumătate de dezgust”. Ceilalți sunt prezență agasantă prin simplul fapt că există, iar eșecul social e consecința firească a unei stânjeneli funciare.

Cum poate fi cariera unui critic literar? Nimic mai simplu, cărți, date, edituri, toate rezumă frumos, rotund o carieră. Eventual, dublată de cea profesorală: cursuri, seminare, studenți, replica unui student ce te bântuie cu anii... eventual o poezie de absolvire făcută de studenții anului IV pentru *Doamna studenției noastre...* [...] *Doamna noastră, Ioana noastră*. Ancorarea în timp și printre alții e iluzorie, căci gândurile se contaminatează de vagul trăirilor, iar mintea se cere dresată spre a se concentra doar la proiecte viitoare, cum ar fi cartea despre Ion Barbu. Rămâne însă sentimentul unei vieți sub semnul provizoratului, pe granița dintre text și realitate. Vise, întâlniri, discuții, toate rămân în umbră, căci, în paralel, în viața cea reală a imaginației, se constituie imaginea unei scene, a unui motiv al florii carnoase, ireale, ce ar putea face legătura cu un capitol următor dintr-o proiectată carte. Realitatea există doar spre a da brânci fanteziei. Unde începe și unde se încheie cealaltă ține deja de sfera ne semnificativului. Sunt îngropate la bază toate, căci doar astfel, pe fundațiile stabile ale subiectivității, critica poate fi obiectivă: „le-ngrop adânc, ca temelie, în cine știe ce articol de critică”. E un subtil mecanism de apărare în fața unei realități ce invadează prin chiar absurdul ei frumos. Într-un fel, criticii literari nu trăiesc în realitate, ei doar se folosesc de ea spre a aduna pietre pentru templul altora.

Poate, în acest context, a avea o carieră e sinonim cu a avea un nume. Dar, la Ioana Em. Petrescu, construirea carierei e o construire a numelui altora, și abia în ultimul rând, a numelui ei. Întâi, e vorba de numele Tatălui, hotărâtă fiind să-l slujească prin repunerea textelor lui în circulație. Nu e doar datorie filială, e demers firesc de recunoaștere a valorii unui confrate. Apoi, cu bucurie și invidie, asistă la creșterea numelui soțului. Al ei, atât de dificil de diferențiat de altele, crește ca o plantă plâpândă nu pentru că nu ar avea forță, ci pentru că alege să stea în umbra altora. O tulburătoare notă de jurnal, din 23.XI.1980, lasă să se întrevadă acuitatea poverii numelui, o povară a familiei, dar și una personală. Destinul individual se

întretaie cu ramificațiile complicate ale generațiilor familiei, iar ideea blestemului unește biografia. Mediind între cărți și moarte, tatăl este absența simultan seducătoare și apăsătoare. Pe umerii fragili, apasă moștenirea critică a tatălui, dar și promisiunea unei cariere viitoare, a ei sau a lor, greu de făcut, în cele din urmă, diferența: „Pentru mine, numele (și aristocrația numelui) se măsoară în cărți. Voiam să slujesc cărțile tatei, nu să mă slujesc de ele ca să fac o carieră de moștenitor”. Cuvântul cheie aici este *a sluji*. Căci, cine slujește nu muncește pentru el. Scopul acțiunilor sale îi este mult superior. Fie că o face pentru divinitate, fie că își subordonează, cu devotament, interesele unui domeniu artistic, slujitorul este un intermediar. La fel e și criticul sau istoricul literar, așezat în slujba literaturii, iar aceasta nu este cel mai agreabil patron. Ea cere să trăiești „fantastic de real, în 2 timpuri diferite” și, mai ales, într-o stare de pândă permanentă. Ea alterează nivelurile realității și intervine dictatorial. Dialogul devine suprapunere a vocilor, căci planurile se întrepătrund, la fel, omul și textul: „Și ai certitudinea sfâșietoare a unui acolo care te bântuie și ar trebui să spui ca să-l scapi, ca să-l prinzi, ca să nu-ți mai scape”. Dramatică zbatere, între o eliberare refuzată și-o sclavie binecuvântată.

Numele se împletesc, iar *numele* se consolidează, cărțile dialoghează prin fire neștiute, dar, în dedesubturi suferința își întinde stăpânirea. Liviu e bucurie și suferință, egoism și gentilețe, soț, dar și adversar în critica literară. Premiile ei nu sunt și premiile lui, iar sentimentul vinovăției nevinovate ridică bariere de comunicare. Suferința vine adesea din eșecul personal convertit în eșec profesional; femeia ce simte indiferența vrea să seducă prin chipuri noi, camuflate în studii ce ar urma să impresioneze. Înelită în faldurile unor viitoare cărți, femeia își reclama dreptul de a fi, pentru o clipă, superioară și seducătoare. E un subtil transfer, dinspre o feminitate nesigură, spre certitudinea livrescului.

Înrădăcinarea în nume e mai sigură decât cea într-un spațiu, căci risipirea prin numeroase locuințe, „într-o perpetuă migrație”, e și o formă de disipare a ființei. Ceea ce se coagulează în nume și prin cărți, se pierde la nivelul omenescului imediat, prin spații cu parchet deteriorat, prin frigul locuințelor sau prin timpi morți de așteptarea autobuzelor din iernile anilor '80. Deasupra, insinuantă, o permanentă amenințare a bolii și a morții.

Jurnalul e tabloul construit în cheia notațiilor infinitezimale, a unei feminități ce nu își reclamă, englezește, dreptul la feminism, ci înregistrează, românește, dreptul la nefericire. Prezente discret în jurnal, sunt idei de cărți viitoare, imagini ce capătă substanță și se cer trecute într-o carte: „ultima imagine din carte ar putea fi prima zăpadă peste floarea de trandafir alb, stingheră. Trandafirul meu din balcon, înflorit până dă bruma. Îl las acolo? Îl transplantez într-un colț de cimitir? (prea strigă) Mai vedem. Ar putea relua – pe alt nivel – versul Ilenei Mălăncioiu cu «prima zi de moarte»”. Este una dintre ultimele note din volum, poate prevestitoare, poate poetic macabră, poate doar o condensare simbolică a vieții autoarei.

BIBLIOGRAFIE

Petrescu, 2004: Ioana Em. Petrescu, *Jurnal. 1959-1990*, ediție îngrijită de Rozalia Borcilă și Elena Neagoe, cuvânt înainte de Elena Neagoe, postfață de Carmen Mușat, Pitești, Editura Paralela 45, 2004.